

FEITEN EN GEDACHTEN

»PRIVÉ-DOMAIN«
NR. 90

ALEXANDER I. HERZEN

FEITEN EN GEDACHTEN

MEMOIRES 1812-1838

VERTAALD UIT HET RUSSISCH
EN VAN EEN NAWOORD VOORZIEN DOOR
CHARLES B. TIMMER

AMSTERDAM • UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS

Copyright bezorging en nawoord © 1983 Charles B. Timmer
Copyright Nederlandse vertaling © 1983
B.v. Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
Oorspronkelijke titel: *Byloe i dymy*
Omslagillustratie: Alexander I. Herzen, tekening van A. L. Vitberg
Druk: Geuze & Co's drukkerij B.v., Dordrecht

ISBN 90 295 1942 8

AAN N. P. OGARJOV

In dit boek is overwegend sprake van twee personen. Een van hen is er niet meer*—jij bent nog over en daarom, mijn vriend, hoort het jou rechtens toe.

ISKANDER*

1 juli 1860

Eagle's Nest. Bournemouth

INHOUD

Voorwoord van de schrijver 11

Aan mijn broeders in Rusland (1852) 16

EERSTE DEEL—KINDERJAREN EN UNIVERSITEIT (1812-1834)

Hoofdstuk I 21

Mijn kinderjuffrouw en La grande armée—De brand van Moskou—Mijn vader bij Napoleon—Generaal Ilovajski—Onze aftocht met Franse krijsgesvangenen—De vaderlandsliefde van K. Calot—Gemeenschappelijk landgoedbestuur—De verkaveling—De Senator

Hoofdstuk II 41

Babbelpaat van kindermisjes en een gesprek van generaals—Een scheve situatie—Russische Encyclopedisten—Verveling—Dienstbodenkamer en voorportaal—Twee Duitsers—Lezen en leren—Catechismus en Evangelie

Hoofdstuk III 70

De dood van Alexander I en de 14de december—Geestelijk ontwaken—De terrorist Bouchot—Mijn nicht uit Kortsjeva—Vasilevskoje

Hoofdstuk IV 95

Nik en de Mussenheuvels

Hoofdstuk V 106

Bijzonderheden over het huiselijke leven—Mensen van de achttiende eeuw in Rusland—Een dag bij ons thuis—Sonnenberg—De kamerdienaar en anderen—Gasten en habitués

Hoofdstuk VI 128

Het Kremlin—constructiebureau—De Moskouse universiteit—De scheikundige—Wij—De Malov—affaire—Cholera—Filarret—V. Passek—Generaal Lesowski—Het proces Soengoerov

Hoofdstuk VII 180

Het einde van mijn studietijd—De Schiller-periode—De jonge jaren en het bohémienleven—Het Saint-Simonisme en N. Polevoj

Bijvoegsel 198

A. Polezjajev

TWEEDE DEEL—KERKER EN BALLINGSCHAP (1834-1838)

Hoofdstuk VIII 205

Een voorspelling—De arrestatie van Ogarjov—De brand—Een Moskouse liberaal—M. F. Orlov—Het kerkhof

Hoofdstuk IX 215

Arrestatie—Een nauwgezet iemand—De kanselarij van het politiebureau aan de Pretsjistenskaja—Patriarchale rechtspleging

Hoofdstuk X 221

Onder de wachttorenen—De districtsbrigadier uit Lissabon—De brandstichter

Hoofdstuk XI 232

De Kroetitski-kazerne—Verhalen van de gendarmerie—De officieren

Hoofdstuk XII 242

Het gerechtelijk onderzoek—Golitsyn sen.—Golitsyn jun.—Generaal Staal—Het vonnis—Sokolovski

Hoofdstuk XIII 260

Verbanning—De stadscommandant—De Volga—Perm

Hoofdstuk XIV 278

Vjatka—De kanselarij en de eetkamer van Zijne Excellentie K. I. Tjoefjajev

Hoofdstuk XV 299

De ambtenaren—Siberische gouverneurs-generaal—De roofzieke Polizeimeester—Een tamme rechter—Een gebraden commissaris van politie—De

*apostelachtige Tataar—Een jongen van het vrouwelijke geslacht—Aard-
appelterreur en andere zaken*

Hoofdstuk XVI 329
Alexander Lavrentjevitsj Vitberg

Hoofdstuk XVII 346
*De troonopvolger in Vjatka—De val van Tjoefjajev—Mijn overplaatsing
naar Vladimir—De landelijke politiechef bij een gerechtelijk onderzoek*

Hoofdstuk XVIII 358
Het begin van mijn leven in Vladimir

Nawoord 367
Aantekeningen 371
Naamregister 398

Veel vrienden van mij hebben me aangeraden de volledige uitgave van mijn *Feiten en gedachten* te beginnen en er staan geen moeilijkheden in de weg, althans niet voor de eerste twee delen. Maar wel vinden zij dat de in *De Poolster** gepubliceerde fragmenten rapso- disch zijn, geen eenheid vormen, willekeurig afbreken, soms op de gebeurtenissen vooruitlopen, dan erbij achterblijven. Ik geef toe dat dit juist is, alleen zie ik geen kans er wat aan te doen. Het is geen kunst er nog iets aan toe te voegen, de hoofdstukken chronologisch te rangschikken, maar om alles *d'un jet* om te smelten, daar begin ik niet aan.

Feiten en gedachten is niet in één ruk geschreven; er liggen soms jaren tussen bepaalde hoofdstukken. Dientengevolge rust op alles het stempel van zijn tijd en van verschillende gemoedsstemmingen— en dat zou ik niet graag willen uitvlakken.

Het zijn niet zo zeer *memoires* als wel *bekentenissen* met naar aanlei- ding daarvan er zich omheen groeperende herinneringen aan *feiten* en er hier en daar bij behouden gebleven flitsen van mijn *gedachten*. Overigens zit er in het totaal van die aanbouwsels, bovenbouwsels, vleugels, wel een *eenheid*, in ieder geval, zo wil het mij voorkomen.

Deze aantekeningen zijn geen eerste poging. Ik was een jaar of vijfentwintig, toen ik iets in de trant van 'memoires' ging schrijven. Dat kwam zo: toen ik van Vjatka naar Vladimir werd overgeplaatst, verveelde ik me stierlijk. Het gedwongen verblijf onder de rook van Moskou irriteerde mij en was een voortdurende aanfluiting: ik be- vond mij in de situatie van iemand die op de laatste etappe van zijn reis zonder paarden is komen te zitten!

In feite is dat wellicht de 'zuiverste, ernstigste periode van een nu afgesloten jeugd' geweest. En mijn landerigheid van toen was even luchtig en onbekommerd als die van kinderen vóór een feestdag of vóór hun verjaardag. Iedere dag kwamen er in kriebelschrift ge- schreven brieven,* ik was trots op ze en gelukkig, ik groeide ermee.

* Verwijst naar de aantekeningen achter in het boek.

Dit nam niet weg dat de scheiding een kwelling was en ik wist niet wat ik moest ondernemen om die *eeuwigheid*—van een maand of vier*—door te komen... Toen gaf ik gehoor aan een mij gegeven raad en begon in mijn vrije tijd mijn herinneringen aan Kroetitsy,* aan Vjatka op te tekenen. Daar heb ik drie schriften* mee gevuld... totdat het verleden overspoeld werd door het licht van het heden.

In 1840 heeft Belinski ze gelezen; ze vielen bij hem in de smaak en twee van de schriften heeft hij in de *Vaderlandse Kronieken* gepubliceerd, het eerste en het derde cahier. Het overgebleven schrift moet nog ergens in onze Moskouse woning rondslingeren, als het inmiddels niet is gebruikt om de kachel mee aan te maken.

Sindsdien waren *vijftien jaren* verlopen; ik woonde in een der uithoeken van Londen, dicht bij Primrose Hill, van de wereld afgezonderd door de verre afstand, door de mist en door mijn eigen wil.

In Londen had ik niemand die mij na stond. Er waren mensen die ik respecteerde, die mij respecteerden, maar nauwe banden had ik met niemand. De lieden met wie ik omging hadden het te druk met zaken van algemeen belang, met dingen die de hele mensheid aangingen of in ieder geval een heel volk betroffen; met andere woorden, de omgang met hen had iets onpersoonlijks. Er gingen soms maanden voorbij zonder dat er één woord viel over dingen, waarover ik graag had willen praten.

En dat, terwijl ik in die dagen net weer wat op mijn verhaal begon te komen na een reeks verschrikkelijke gebeurtenissen, rampen, misgrepen.* De geschiedenis der meest recente jaren van mijn leven ging mij steeds helderder voor de geest staan en in ontzetting realiseerde ik mij dat niemand behalve ikzelf er iets van af wist en dat met mijn dood ook de waarheid van het gebeurde zou zijn gestorven.

Ik besloot te gaan schrijven, maar één herinnering rakelde onmiddellijk honderdtallen andere op; allerlei oude, half vergeten dingen herleefden, jeugdige idealen, verwachtingen, jeugdige vermetelheid, gevangenis en verbanning—alle tegenslagen van vroeger die geen wrok in mij hadden achtergelaten, maar als onweer in het voorjaar waren voorbijgegaan, onweer dat met zijn donderslagen het jonge leven verfriste en kracht gaf.

Ditmaal schreef ik niet om de tijd te doden: er was niets dat mij tot spoed aanzette.

Toen ik aan dit nieuwe werk begon, was ik het bestaan van mijn *Aantekeningen van een jonge man* totaal vergeten en ik kreeg ze min of meer bij toeval weer onder de ogen, toen ik in het Britse Museum oude Russische periodieken zat door te bladeren. Ik liet er kopieën van maken en herlas ze daarna. Een zonderlinge gewaarwording: ik werd er me zo gevoelig van bewust hoeveel ouder ik in die vijftien jaren was geworden, dat het mij de eerste ogenblikken een schok gaf. Ik had in die dagen nog met het leven en met het geluk zelf gespeeld, alsof het iets onuitputtelijks was. De toon der *Aantekeningen van een jonge man* was zo rooskleurig, dat ik er niets van kon gebruiken; zij horen tot mijn jonge jaren en moeten blijven wat ze zijn. Hun morgenrood past niet bij mijn avondlijke taak. Er schuilt veel waars in die aantekeningen, maar ook veel baldadigs; daarenboven is hun een voor mij heel duidelijk spoor van Heine blijven aankleven die ik in Vjatka met animo las. Op *Feiten en gedachten* heeft het leven zijn sporen nagelaten, andere sporen zijn er niet in aan te treffen.

Mijn werk vorderde langzaam... er is veel tijd voor nodig, voordat een bepaald *feit* zich in een lucide *denkbeeld* heeft omgezet, en een weliswaar mistroostig, treurig, maar toch een verzoenend begrip is geworden. Zonder dit begrijpen kan er wel sprake zijn van waarachtigheid, maar niet van *waarheid*!

Een aantal probeersels van me mislukte—ik legde ze terzijde. Maar toen ik eindelijk afgelopen zomer aan een van mijn jeugdvrienden* iets uit mijn laatste cahiers voorlas, *ontdekte ik zelf* de welbekende trekken erin en hield op. Mijn werk was voltooid!

Heel goed mogelijk dat dit alles op een schromelijke overschatting mijnerzijds berust, dat er in deze nauwelijks uitgewerkte schetsen veel begraven ligt dat *alleen voor mij persoonlijk* bestemd is; het is mogelijk dat ik er veel meer in lees dan wat erin staat; het daar te berde gebrachte maakt dromen in mij wakker, dient mij tot hiëroglief, waartoe ik de sleutel in mijn bezit heb. Misschien ben ik de enige die onder deze regels de geesten hoor kloppen, misschien, maar dat maakt het boek niet minder dierbaar voor mij. Het heeft mij geruime tijd het gezelschap van mensen vervangen en alles wat ik had verloren enigermate vergoed. Maar nu is de tijd aangebroken om ook van dit boek afscheid te nemen.

Al het persoonlijke verkruiemt snel, bij die verarming moet men

zich neerleggen. Dit is geen kwestie van vertwijfeling, of van aftakeling, van koude of onverschilligheid, het is een zaak van een grijs geworden jeugd, een vorm van herstel of, liever, het proces der gezondmaking zelf. Alleen langs deze weg is het mogelijk om op een menselijk aanvaardbare wijze bepaalde wonden te overleven.

In de monnik tref je, hoe oud hij ook is, voortdurend de ouderling aan naast de jongeling. Door een bijzetting van al het persoonlijke is hij tot zijn jeugd teruggekeerd. Het is hem licht te moede, hij heeft de ruimte... te veel ruimte soms... Inderdaad, de mens voelt zich bijwijken leeg en verlaten te midden van al die onpersoonlijke algemeenheden, historische elementen en voorstellingen van de toekomst die als schaduwen van wolken over hem heen strijken. Maar wat volgt daar uit? De mensen zijn geneigd alles te willen bewaren, de rozen zowel als de sneeuw; het liefst zouden ze zien dat zich om de rijpe druiventrossen meibloemen slingerden. Monniken weten een opstandig morren door gebed te beteugelen. Ons staan geen gebeden ter beschikking: wij hebben ons *werk*. Ons werk—dat is ons gebed. Het zou kunnen dat de vrucht van het een en van het andere dezelfde is, maar daar gaat het op dit ogenblik niet om.

Jazeker, het leven kent een voorliefde voor een terugkerend ritme, voor de herhaling van een motief; wie weet het niet hoe dicht de ouderdom bij de kindertijd staat? Schouw toe en ge kunt het zelf zien, hoe aan beide zijden van een ten volle ontplooid leven met zijn bloemenkransen en zijn doornen, met zijn wiegen en zijn graven, zich dikwijls hele tijdperken herhalen die in hoofdtrekken aan elkaar gelijk zijn. Al wat de jeugd *nog niet* bezat, is *reeds* verloren; dat, waar de jeugd zonder bepaalde oogmerken van droomde, treedt helderder, rustiger en ook zonder bepaalde oogmerken van achter de wolken en het avondrood naar voren.

... Wanneer ik eraan denk hoe wij tweeën nu, op bijna *vijftigjarige leeftijd*, aan de eerste drukpers van het Vrije Russische Woord* staan, komt het mij voor dat ons kinderlijke *Grütli** op de Mussenheuvels niet drieëndertig jaren geleden heeft plaatsgevonden, maar op zijn hoogst drie!*

Het leven... al die levens, volkeren, revoluties, de dierbaarste gezichten—zij zijn tussen de Mussenheuvels en Primrose Hill opgekomen, van uiterlijk veranderd en verdwenen. Hun spoor is nauwelijks

meer zichtbaar in de genadeloze wervelstormen der gebeurtenissen. Alles rondom is veranderd: het is de Theems die daar stroomt, niet de Moskva, en ik ben door vreemden omringd en de weg terug naar het vaderland is afgesneden... maar één droom is bewaard gebleven, een droom van twee jongens, een van dertien en een van veertien jaar!*

Mag *Feiten en gedachten* de rekening van mijn persoonlijke leven dus vereffenen en er de titel voor vormen. Met wat mij aan *gedachten* nog overblijft aan de daad gewijd, de mij nog resterende krachten—aan de strijd.

*Zo bleef ons over onze [...] band...**
Weer volgen wij de trieste wegen,
de waarheid onverpoosd gestand,
al staan ons droom en mensdom tegen.

*Onder deze regels rusten de stoffelijke resten van een veertigjarig leven dat vóór de dood zijn einde vond. Broeders, herdenkt het in vrede.**

Eindelijk komen de door mij opgeroepen verwarringen en de spanningen om mij heen tot rust; ik heb steeds minder mensen om mij heen en, daar hun wegen niet de mijne zijn, blijf ik meer en meer aan mijzelf overgelaten.

Ik vertrek niet uit Londen. Ik zou niet weten waarheen en waarvoor... Ik ben hier neergeworpen door de golven die mij en alles wat mij nastond zo meedogenloos hebben gebeukt en rond doen wentelen... Hier zal ik blijven om adem te scheppen en zo goed als het gaat tot mijzelf te komen.

Ik weet niet of mij de tijd ertoe vergund is, of ik deze periode kan benutten om u de verschrikkelijke geschiedenis der laatste jaren van mijn leven te verhalen. Ik zal het proberen.

Ieder woord over deze tijd brengt mij innerlijk weer in heftige beroering, beklemmt mij als de zeldzame, zware klanken van een doods-klok en tegelijk wil ik ervan getuigen, niet om er afstand van te nemen, van mijn verleden, er een streep onder te zetten—nee, mijn verleden geef ik voor niets ter wereld prijs: ik bezit verder niets. Ik heb mijn lijden gezegend, ik heb mij met mijn leed verzoend en ik zou uit de reeks beproevingen triomfantelijk naar voren zijn getreden, en niet alleen—als de dood mijn pad niet had gekruist. Buiten de grenzen van het doorleefde bezit ik niets dat ik het mijne kan noemen. Ik leef in dit verleden, ik leef door de dood, door het voorbijgegane feit—gelijk de kloosterling die, eenmaal tot monnik gewijd, zijn persoonlijkheid heeft afgelegd en in een bespiegeling van het verleden, in de biecht van het gebeurde, in het gebed voor ontslapenen en hun lichtende herrijzenis zijn leven vervult. Het verleden is levend in mij, ik zet het voort, ik wil het niet afsluiten maar ik wil spreken, daar ik de enige ben die ervan kan getuigen.

Ik heb mijn biecht nodig, ook gijlieden hebt er behoefte aan en hij

is onontbeerlijk voor een herinnering die mij heilig is en die ook jullie nastaat, hij is nodig voor mijn kinderen.

Het was op 21 januari 1847, lieve vrienden, dat wij afscheid van elkaar namen.*

Ik stond toen in de volle kracht van mijn ontwikkeling, mijn voorafgaande leven had mij zulke zekerheden en zoveel ervaring geschonken dat ik jullie vol goede moed verliet in mijn onbezonnen zelfverzekerdheid en mijn aanmatigend vertrouwen in het leven. Ik had haast om mij uit een kleine kring van mensen los te rukken, dicht aaneen geschaarden die elkaar door een diepe genegenheid en een gemeenschappelijk gedragen leed heel na stonden. Mij wenkte een ander leven, een verte, de ruimte, de open strijd en het vrije woord. Mijn rusteloze geest zocht naar een arena, naar onafhankelijkheid, ik wilde mijn krachten in de vrijheid beproeven, na alle ketenen te hebben verbroken die mij in Rusland iedere stap, elk gebaar, onmogelijk maakten.

Ik vond alles wat ik zocht, ja, meer dan dat: ook de ondergang, ook het verlies van al mijn heil en goed, ook de dolkstoot in de rug, sluw verraad, blasfemie die voor niets terugdeinsde, die tot alles in staat was en een zedelijk verval, waarvan jullie geen voorstelling hebben...

Vijftien jaren geleden heb ik, in de verbanning, in een der mooiste, meest poëtische maanden van mijn leven, in de winter of herfst van 1838, met een lichte pen en levendige geest schertsend mijn herinneringen neergeschreven aan mijn vroege jeugdijaren. Twee door de censuur misvormde fragmenten zijn toen in druk verschenen.* De rest is teloorgegaan; een deel van het handschrift heb ik kort voor mijn tweede verbanning zelf aan de vlammen prijsgegeven, bang dat het in handen van de politie zou vallen en mijn vrienden zou compromitteren.

Tussen die 'Aantekeningen' en deze regels is een compleet leven heengegaan en tot wasdom gekomen—twee levens, met een verschrikkelijke hoeveelheid rijkdom aan geluk en aan ramspoeden. Toen ademde alles nog hoop, alles drong onstuimig naar voren, maar nu zijn er slechts de herinneringen aan over, is er alleen die ene achterwaarts gerichte blik—de blik naar voren overschrijdt de grenzen van het leven; die is op de kinderen gericht. Mijn lopen is een

teruglopen, gelijk die schimmen bij Dante, met afgewend hoofd, want

*Il veder dinanzi era tolto**

Vijftien jaren waren voldoende, niet alleen om de krachten te ontplooien om de meest vermetele dromen te kunnen verwerkelijken, de meest onwaarschijnlijke verwachtingen in vervulling te doen gaan, en dat met wonderbaarlijke overdaad en volledigheid, maar ook om hen teniet te doen, als een kaartenhuis te laten instorten... alles, het persoonlijke en het algemene.

Mijn *Aantekeningen van een jonge man* voortzetten wil ik niet en al wilde ik dit wel, dan zou ik het niet hebben gekund. Een glimlach en een te uitgesproken ongedwongenheid passen niet bij een begravenis. In een vertrek waarin een doodkist staat—zelfs al is die van een totaal onbekende—dempden de mensen onwillekeurig hun stem en verzinken zij in gepeins.

A. HERZEN

2 November 1852. Londen

2, Barrow Hill Place. Primrose Road

EERSTE DEEL

KINDERJAREN EN UNIVERSITEIT

1812-1834

Wanneer wij in terugblik soms
de weg inslaan naar het verleden,
dan gaan van lieverlee in ons
gevoelens van eertijds herleven.
Een zelfde leed en vreugd als eens,
een zelfde angst doet ons weer beven.
En weer bevangt ons de beklemming
van toentertijd – dezelfde stemming.

N. OGARJOV *Humor**

Mijn kinderjuffrouw en La grande armée—De brand van Moskou—Mijn vader bij Napoleon—Generaal Ilovajski—Onze aftocht met Franse krijgsgevangenen—De vaderlandsliefde van K. Calot—Gemeenschappelijk landgoedbestuur—De verkaveling—De Senator

...‘Vera Artamonovna, toe, vertel nog eens, hoe de Fransen Moskou binnenkwamen,’ placht ik te zeggen, als ik me in mijn kinderledikant, dat om er niet uit te vallen met linnen was bespannen, lag uit te rekken en me in de gewatteerde dekens wikkelde.

‘Ach wat moet je toch met die verhalen, je hebt ze al zo vaak gehoord, nu is het tijd om te gaan slapen en sta morgen liever eens wat vroeger op,’ antwoordde de oude vrouw dan gewoonlijk, al wilde ze haar lievelingsverhaal net zo graag nog eens vertellen als ik ernaar wilde luisteren.

‘Nou een stukje dan, van hoe jullie erachter kwamen hoe het allemaal begon.’

‘Begonnen is het zo. Je weet hoe je papa is, al maar op de lange baan schuiven, aldoor bezig zich reisvaardig te maken tot het te laat was! Iedereen zei: “Tijd om te gaan, wat treuzel je nog? Er is immers geen mens meer in de stad!” Maar niks hoor, eindeloos gedelibereer met Pavel Ivanovitsj* over hoe ze samen zouden gaan en nu eens was de een nog niet klaar, dan de ander. Maar eindelijk was het zo ver, we hadden alles gepakt, het rijtuig stond voor, mijnheer en mevrouw gingen aan tafel voor de lunch en daar stuift eensklaps de kok binnen, bleek als een doek, met het bericht: “Ze zijn er! De vijand! Door de Dragomilov-poort zijn ze binnengedrongen!”—Daar kregen we het toch wel even erg benauwd van, de hemel mocht ons bijstaan! Alles rende door elkaar en terwijl we zo al jammerend rondstoven, zagen we opeens een afdeling dragonders de straat door galopperen met helmen op van heb-je-me-daar en met wuivende paardestaarten achter zich aan. Alle slagbomen gingen dicht en daar zat je papa dus in de val met jou erbij; Darja, je zoogster had je nog

aan de borst, je was toen nog zo'n klein hoopje mens en zo zwak!

En dan glunderde ik van trots, tevreden dat ik aan de oorlog had deelgenomen.

'In het begin kon het er nog mee door, de eerste paar dagen, enfin, zoals het gaat, af en toe kwamen er twee-drie soldaten binnen die met gebaren te kennen gaven: drinken; nou, dan gaven we ze een glaasje de man, ze dropen af en salueerden zelfs nog. Maar toen kwamen de branden, weet je, steeds erger en erger werd het en alles liep in het honderd: er werd geplunderd en de ene verschrikking volgde op de andere. Wij huisden toen in de vleugel bij de prinses,* het huis raakte in brand, toen stelde Pavel Ivanovitsj voor: "Trek toch bij mij in, mijn huis is van steen, het ligt achter in een binnenplaats, de muren zijn solide." – Wij ernaartoe, mijnheer en mevrouw, het dienstvolk, alles zonder onderscheid bij mekaar. We lopen de Tverskoj-boulevard op en zien hoe ook de bomen al vlam vatten. Eindelijk komen we bij het huis van Golochvastov en dat brandde als een lier, de vlammen sloegen uit alle ramen. Pavel Ivanovitsj bleef als aan de grond genageld staan, hij kon zijn ogen niet geloven. Achter het huis, moet-je weten, lag een grote tuin; nou, wij daar naar toe, denkend dat we daar veilig waren; we gingen er met het hart in de schoenen gezonken op de banken zitten tot er plotseling, de hemel mag weten waarvandaan, een troep stomdronken soldaten op ons af kwam gestormd. Een van ze vloog op Pavel Ivanovitsj toe om hem zijn bonten reismantel van het lijf te rukken; de oude man stelde zich te weer waarop de soldaat zijn korte sabel trok, waarmee hij de oude dwars over zijn gezicht zo'n houw gaf dat hij er tot aan het eind van zijn leven een litteken aan heeft overgehouden; de andere soldaten overvielen ons: een van ze rukte jou uit de armen van je min, trok de luiers los om te zien of daar geen geld of briljanten waren verstopt; toen hij niks kon vinden, scheurde de ellendeling de hele luiers aan flarden en wierp die weg. Ternauwernood waren ze verdwenen of we werden door een nieuwe ramp bezocht. Je herinnert je misschien onze Platon nog, die ze hadden gedwongen om soldaat te worden? Nou, die hield veel van sterke drank en ook op die dag was hij flink boven zijn theewater; hij had zich een sabel omgesept en flaneerde zo rond. Graaf Rostoptsjin had immers een dag voor de inval der Fransen in het Arsenaal allerlei wapentuig laten uitdelen, en zo was-ie

aan die sabel gekomen. Tegen de avond had hij een dragonder de binnenplaats zien oprijden, waar naast de stal een paard stond. De dragonder wou het meenemen, maar daar vloog Platon als een pijl op hem af, pakte zijn teugel beet en zei: "Dat paard is van ons, daar blijf je van af!" De dragonder bedreigde hem met een pistool, maar dat bleek niet geladen te zijn; onze mijnheer had alles gezien en riep Platon toe: "Laat dat paard, dat is jouw zaak niet!" Maar niks hoor! Platon trok zijn sabel en houwde de dragonder daar zo mee op zijn hoofd dat de man wankelde, en toen kreeg-ie nog zo'n houw en nog een. Nou, dachten we, nou zijn we allemaal ten dode opgeschreven: een van z'n kameraden hoeft het maar te zien en het is met ons gebeurd. Toen de dragonder van zijn paard viel, pakte Platon hem bij zijn benen en sleepte hem naar de kalkput toe, waar hij hem in wierp, de arme kerel, hij leefde nog. Zijn paard was blijven staan, kwam niet van zijn plaats en stampte met zijn hoeven in de aarde alsof het er alles van had begrepen; de onzen hebben het toen in de paardestal opgesloten, waar het dier vermoedelijk is verbrand. Wij maakten dat we zo gauw we konden van de binnenplaats wegkwamen, de brand woedde steeds heviger en heviger. Aan het eind van onze krachten liepen we zonder iets te hebben gegeten een door de vlammen gespaard huis binnen en strekten ons uit om wat op adem te komen. Maar er was nog geen uur voorbij of onze mensen riepen ons van buiten toe: "Er uit! Er uit! Brand!" – Toen heb ik een stuk van het zeildoek afgescheurd dat over een biljart lag en heb er jou in gewikkeld om je tegen de nachtwind te beschermen. Zo kwamen we dan eindelijk op het Tverskaja-plein; daar waren de Fransen aan het blussen gegaan, omdat hun hoogste baas daar in het gouverneurshuis woonde. We hurkten ergens neer, zo maar op straat; overal liepen wachtpatrouilles rond, anderen waren te paard. En jij bent toen een keel gaan opzetten van je welste, bij je min was de melk weggebleven en niemand van ons had een stuk brood. We hadden toen Natalja Konstantinovna* bij ons, nou, dat was, moet je weten, een vrouw met haar op de tanden; toen ze zag dat er op de hoek soldaten zaten te eten, pakte ze jou op en ging rechtstreeks op ze af; ze liet jou aan die lui zien: "geef de stumper toch wat! *Manger!*" – eerst keken ze haar dreigend aan en zeiden: "Allez, allez!"; toen schold ze de soldaten de huid vol, jullie schurken en schavuiten en zo, de soldaten be-

grepen er niks van, proestten het uit van het lachen en gaven haar voor jou een hompje in water geweekt brood en haar de korst. Vroeg de volgende ochtend kwam er een officier langs die alle mannen requireerde, jouw papa ook, alleen de vrouwen liet-ie achter en de gewonde Pavel Ivanovitsj, de mannen moesten meehelpen bij het bluswerk van de omliggende huizen. Zo zijn we daar tot de avond alleen gebleven; op de straatstenen gezeten, huilend en tot niks anders in staat. Tegen dat het donker werd kwam mijnheer terug en samen met hem een officier...'

Sta mij toe het nu van het oude vrouwtje over te nemen en haar verhaal voort te zetten. Toen mijn vader zijn taak als brandmeester had vervuld, was hij bij het Strastnoj-klooster een eskadron Italiaanse ruitery tegengekomen; hij was naar hun bevelvoerende officier toe gelopen en had die in het Italiaans verteld in wat voor toestand zich zijn gezin bevond. Toen de Italiaan *la sua dolce favella* hoorde, beloofde hij met de hertog van Treviso te zullen praten en als eerste maatregel een wachtpost uit te zetten om wilde tonelen als die in de tuin van Golochvastov te voorkomen. Met dat bevel had hij mijn vader een officier van de wacht meegegeven. Toen die officier vernam dat ons hele gezelschap al twee dagen niets meer gegeten had, bracht hij allen naar een vernielde winkel; op de grond uitgestrooid lagen daar bloementhee en Levant-koffie, samen met een grote hoeveelheid dadels, rozijnen, amandelen, waarmee de onzen hun zakken volpropten, aan dessert was derhalve geen gebrek. De wachtpost bleek ons bijzonder van nut te zijn: wel tien maal hebben benden soldaten een poging tot aanranding op de ongelukkige groep vrouwen en dienstvolk gedaan, die op de hoek van het Tverskaja-plein lagen uitgestrekt, maar op zijn bevel trokken ze zich terstond schielijk terug.

Mortier herinnerde zich dat hij mijn vader in Parijs nog had gekend en dit rapporteerde hij aan Napoleon; Napoleon beval mijn vader zich de volgende ochtend bij hem te melden. Zo kwam het dat mijn vader—een gentleman, gehecht aan strenge etiquette—in een eigenlijk voor de jacht bestemde, versleten demi-frak met bronzen knopen, zonder pruik, in al enige dagen niet gepoetste laarzen, zwart groezelig ondergoed en ongeschoren, op bevel van de Keizer